

Mama's sokken

Lalla Weiss

Het was oorlog en ik was negen jaar. Het was in het jaar 1944. Ik was buiten verstoppertje aan het spelen met mijn twee broers, Calo en Besso, en mijn kleine zusje Kriepela, toen mama ons binnen riep. In ruil voor werken in huis en op het land had ze van boeren aardappels en spek gekregen.

Mama was een prachtige vrouw. Haar gezicht was net dat van een engel. Meestal droeg ze haar haren in een knot, maar als ze het 's morgens uitkamde, viel het tot ver over haar rug. 'Gaan jullie buiten in de kuip je handen wassen, dan kunnen jullie eten.'

We maakten elkaar nat. Mama begon te mopperen. Dus droogden we ons snel af en gingen naar binnen, om haar niet nog bozer te maken. Calo was toen tien jaar oud, Besso vijf en de kleine Kriepela nog maar dertien maanden.

Onze woonwagen was vijf meter lang. Hij was in twee ruimtes verdeeld: een slaap- en een leefruimte. In de slaapkamer stonden een stapelbed en een tweepersoonsbed. Mama, Kriepela en ik sliepen in het tweepersoonsbed. Calo en Besso sliepen in het stapelbed. Mijn vader was door de nazi's opgepakt en weggevoerd. Waarom wisten we niet. Hij was al ruim een jaar weg, maar we wisten niet waar hij was. Mama moest bijna alles alleen doen. Calo deed natuurlijk ook wat hij kon. En ik droeg ook mijn steentje bij.

In de woonkamer stond niet veel meer: een eettafel met vijf stoelen, een paar kastjes en een prachtig schilderij van een landschap. Sinds tata er niet meer was, had mama veel spullen moeten verkopen of tegen voedsel moeten ruilen. Alle mensen kregen voedselbonnen, maar wij niet. De nazi's, die aan de macht waren, vonden ons maar domme, vuile en luie zigeuners. Ik weet nog hoe ik daar toen over dacht. De Duitsers vergisten zich, want wij waren Sinti en geen zigeuners.

Het eten smaakte heerlijk die avond. We hadden niet elke dag te eten. Vaak hadden we alleen maar broodsoep, en die was meer heet

water dan soep. Ik kan me nog herinneren dat mama pas wat at als wij onze honger hadden gestild. Dan nam zij een slokje van de soep of een hompje brood.

We zaten met ons allen binnen toen er op de deur werd geklopt. Het moet een uur of acht, negen zijn geweest. Mama had net de kleine Kriepela aan de borst. Calo stond op en opende de deur. Hij viel met een enorme klap achteruit, op de grond. We schrokken ons lam. Besso kroop naar mama toe en hield haar vast aan haar rok. Ik schoot Calo te hulp, om hem overeind te helpen.

Er kwamen drie mannen in uniform binnen. Ze veegden hun voeten niet eens, en ik had de vloer nog wel geschrobd die middag, toen mama bij de boer had gewerkt. Mama stond op en vroeg wat dat te betekenen had. Een van de mannen pakte de baby uit mama's armen en gooide haar in een hoek, alsof het een stapeltje oude lappen was. 'Meekomen. Naar buiten! Snel, snel!'

Alle kostbaarheden moesten we meenemen, wat geld en ons goud. Mama, die bij Kriepela zat en haar over het hoofd aaide, werd aan haar haren uit de woonwagen getrokken.

En God, ik zal het ze nooit vergeven, we mochten onze baby niet meenemen. Ik dacht dat Kriepela al dood was, door de klap tegen haar hoofd toen ze in de hoek werd gegooid. Later vertelde mama me dat ze nog leefde, maar dat ze instinctief geen kík meer had durven geven.

'Kom, we gaan allemaal rustig mee,' zei mama. 'Kriepela wordt later door een van ons opgehaald.' Mama deed haar best om zich voor ons drieën flink te houden, maar haar tranen bleven over haar wangen vloeien. Ze droeg Besso in haar armen. Calo liep links en ik rechts van haar. Calo zocht voortdurend mijn blik en als we elkaar aankeken, dan keken we daarna op naar mama. Ze was zo wanhopig. En dan de kleine Besso, die maar naar zijn zusje bleef vragen.

'We gaan haar zo halen,' was mama's antwoord steeds.

Ze brachten ons naar een politiebureau, waar al enkele Sinti zaten te wachten. Daar werden we geregistreerd. Er werd ons gezegd dat we ergens naartoe zouden worden gebracht waar we konden werken en waar we elke dag eten zouden krijgen. Maar ik merkte wel dat niemand van de volwassenen er iets van geloofde. Mama vertelde aan de andere Sinti over Kriepela. Direct werd er een plan gesmeed om ons kindje op te halen. Een paar mannen verzamelden geld en sieraden en

boden dat een politieagent aan. Hij stopte het in zijn binnenzak. Toen mocht Calo Kriepela gaan halen, maar hij moest wel voor de ochtend terug zijn, want dan zouden we per trein vertrekken. Wilde hij mee, dan moest hij zich haasten. Mama omarmde hem en sprak een kort gebed uit. Calo was maar een jaar ouder dan ik, maar toen leek hij wel vier jaar ouder.

We probeerden die avond nog wat te slapen, maar dat lukte niet. Besso lag dicht tegen me aan. Hij was heel onrustig.

‘Gaan jullie nou slapen,’ zei mama wel tien keer. ‘Morgen moeten jullie uitgerust zijn. Dan zijn Calo en Kriepela ook terug. Dan maken we een verre reis. Dus slapen, jullie.’

Toen we wakker werden, was het al licht. Er waren nog veel meer Sinti naar het bureau gebracht. We waren nu met wel zestig personen. We werden opgesteld in rijen van twee, om te worden geteld. Op een binnenplaats wachtten de mensen die oud of slecht ter been waren. Ze werden geslagen, geschopt en uitgescholden.

‘Kijk die mannen niet in de ogen,’ prentte mama ons in. ‘En reageer zo snel mogelijk als er een bevel gegeven wordt.’

Ik merkte wel dat mama zich zorgen maakte over Calo, die allang terug had kunnen zijn met Kriepela. Ze draaide zich om om te bidden, maakte een kruisje op haar lippen, op haar ogen en op haar hart en sprak een gebed uit in het Romeinse.

Op het moment dat we de trein in moesten die ons naar kamp Westerbork zou brengen, hoorden we Calo roepen. Hij pakte ons vast en kuste ons alledrie. Ik snapte niet waarom hij Kriepela niet bij zich had en ik begon te gillen.

‘Vlug,’ zei mama tegen Calo. ‘Snel instappen, anders komen die beulen.’

‘Waar is Kriepela?’ vroeg ik.

‘Daar gaat het goed mee,’ zei mama snel. ‘Lopen en uitkijken dat je niet valt.’

Toen we in de wagons zaten, met heel veel mensen om ons heen, merkte ik dat mama de ogen en de mond van Calo kuste en een kruisje op zijn hart maakte. Opnieuw sprak ze het gebed uit dat ze al eerder die nacht had opgezegd.

Calo vertelde dat hij, toen hij bij onze woonwagen was aangekomen, direct naar ons kleine zusje had gezocht, maar ze was er niet meer. Omdat ze al een jaar was, zou ze uit de wagen kunnen zijn gekropen.

Tot ver rond de wagen had hij haar gezocht, maar helaas had hij haar niet kunnen vinden. Toen was zijn oog op de bakken gevallen die toentertijd onder de woonwagens hingen. Daar bewaarde tata altijd zijn instrumenten in, als het weer het toeliet, want bij nat en koud weer hing de woonwagen binnen altijd vol met violen en gitaren. In een van de bakken vond Calo het bericht van tante dat ze Kriepela had meegenomen en dat ze ondergedoken zat bij goede Nederlanders. Er viel een steen van ons hart toen hij dat vertelde. Ze was gered. Het gezicht van mama op dat moment vergeet ik nooit meer.

‘Nu moeten wij ervoor zorgen dat ons niets overkomt,’ zei ze, ‘omdat Kriepela op ons wacht, als we weer teruggaan naar de woonwagen.’

Calo vertelde dat hem iets vreemds was gebeurd. Hij keek naar mama. ‘Op de terugweg was het net alsof je bij me was,’ zei hij. ‘Het voelde zo echt. Mijn ogen zagen jou. Mijn oren hoorden jou. In mijn hart voelde ik je. Je beschermde mij.’

Mama keek hem aan, en ook Besso en mij, maar ze zei geen woord.

Hoe lang de reis heeft geduurd, weet ik niet meer. In de trein was het warm en het stonk. De mensen om ons heen hoestten en proestten. Vrouwen huilden zachtjes. Kinderen hadden honger. Mama had al vier zuigelingen aan haar borst gevoed, maar voor de vijfde had ze geen melk meer.

De grote kinderen zeurden niet dat er geen eten was. Het was gewoon zo, dus probeerde je niet naar het knorren van je maag te luisteren. Het gevoel van honger zette je om in vreugde voor de volgende maaltijd die zou komen.

Eindelijk waren we in Westerbork. We werden uit de trein gehaald en weer geteld. Daar zag ik veel leden van mijn familie: ooms, tantes, neven en nichten. Maar ook mensen in lange zwarte jassen met petten op en hoge laarzen aan, die een hoop lawaai maakten bij het lopen. Ze hadden grote Duitse herdershonden bij zich, zwarte honden met bruin haar op hun borst. Als ze gromden lieten ze hun tanden zien. Ik was doodsbang.

De vrouwen en meisjes werden gescheiden van de mannen en de jongens. Veel van wat ik daar zag, herinner ik me niet meer zo goed. Het was te erg. Dat heb ik weggevaagd. Maar ik weet nog dat mama moest gaan zitten en dat een vrouw achter haar stond met een schaar.

Ze wilde haar haren afknippen. Ik sloeg door en vloog die vrouw aan. Ik schreeuwde het uit. Ik schold en ik sloeg en ik schopte. Toen werd alles zwart.

Ik kwam bij met een vreselijke hoofdpijn. Mama en mijn broers zaten bij me. Mama had een hoofddoek om, van dezelfde katoenen stof als het verband rond mijn hoofd. Calo was boos op me, omdat ik mama en mezelf in gevaar had gebracht.

‘Die vrouw begon zomaar te knippen in mama’s prachtige haar,’ verweerde ik me. ‘Je weet toch dat tata dat niet goed zou hebben gevonden.’

Maar Calo bezwoer me dat ik, als ik me weer niet zou beheersen, een pak slaag zou krijgen dat ik nooit meer zou vergeten.

Terwijl we daar uren moesten wachten, dacht ik steeds aan mijn vader. Als hij hier zou zijn, zou hij ons in bescherming nemen. Natuurlijk zou hij nooit hebben toegelaten dat mama’s prachtige haren werden geknipt.

Mama voelde dat ik haar aan het bekijken was. Ze trok haar hoofddoek meer naar voren, in de hoop dat ik het niet zou zien, maar juist doordat ze hem naar voren trok, zag ik de achterkant van haar hoofd. Káál geschoren! Ik probeerde de pijn die ik voelde voor haar te verbergen en lachte naar haar. Zij boog zich over me heen en streelde mijn wang.

Opeens werd er geroepen. ‘Aufstehen!’ We moesten in rijen van vier gaan staan. Er waren zo veel mensen bij elkaar gedreven, dat ik moeite had om bij mama in de buurt te blijven. Gelukkig had mama mijn linker- en Calo’s rechterpols aan weerskanten aan een lint van haar brede rok vastgebonden. Besso droeg ze in haar armen.

Opnieuw werden we in een trein gestopt. In veewagons ditmaal, met prikkeldraad voor de luchtgaten. Ze werden vol mensen gepropt. Toen werden we weer geteld. De deuren gingen dicht en werden ver-grendeld. De trein kwam in beweging.

Van die reis herinner ik me niet veel meer. Alleen dat het vreselijk benauwd was en dat het wel drie dagen duurde. En we hadden zo’n honger en dorst. We kregen water dat heel zout smaakte, maar helemaal niets te eten. Toch zeurden ik en mijn broers niet aan mama’s hoofd over honger. Er lag wat stro in de wagons; daar kauwden we op, om maar iets in onze mond te hebben. En we mochten bij mama aan de borst drinken, in plaats van dat zoute water te drinken.

Veel grote mensen speelden dat ze blij waren en vertelden aan de kinderen dat ze aan een nieuw leven zouden beginnen met een huis, en werk, en iedere dag eten, en schone kleren en schoenen. O ja, en we zouden speelgoed krijgen, net als de burgerkinderen.

In het donker kwamen we in Polen aan. De deuren werden opengegooid. Iemand schreeuwde: 'Raus, raus. Aufstellen in Reihen.' Iedereen stond op om naar buiten te gaan. Maar er bleven ook mensen zitten of liggen. Wilden zij dan niet een nieuw leven beginnen? Nu weet ik dat die mensen al dood waren, of te zwak om op te staan. Maar toen, als jong kind, snapte ik dat niet. Toen we bij de deuren waren, moesten we eruit springen, want het moest snel.

Arme mama. Ze was zo bang ons kwijt te raken. 'Blijf bij me. Houd je vast aan mijn rok,' hoor ik haar nog steeds zeggen.

Toen we op het perron stonden, werden de mannen en vrouwen weer van elkaar gescheiden. Mannen rechts, vrouwen links. Besso hilde. Hij gilte om mama, maar hij werd van ons weggetrokken. Calo nam hem in zijn armen en ging met hem in de rechter rij staan.

Mama trok mij dicht tegen zich aan. Het was net of ze mij in zichzelf wilde verbergen, zo dicht moest ik tegen haar aan gaan staan. 'Luister goed naar wat er gezegd wordt,' zei ze. 'En wees niet eigenwijs. We moeten dit doorstaan. Denk aan je zusje dat thuis op ons wacht.'

Enkele mensen probeerden te vluchten, maar er werden honden op hen af gestuurd. Van die grote zwarte herdershonden, met van die grote bekken en van die grote tanden. Lieve God, de mensen gilden het uit van de pijn. Die honden scheurden de mensen uiteen. Wat hadden wij Sinti misdaan? Er werd geslagen en geschopt.

'Als ze je vragen of je een beroep hebt, dan zeg je dat je naaister bent,' zei iemand tegen mama.

We moesten naar een houten gebouw. Daar zochten Poolse nazi's kinderen uit voor dwangarbeid. Er werd gevraagd hoe oud je was. Als je jonger was dan acht jaar en klein van stuk, dan mocht je bij je moeder blijven. Als je ouder was dan vijftien mocht je ook blijven, maar nu weet ik wel beter. Die meisjes werden misbruikt door de soldaten. Dat heb ik later gehoord.

Er werden ongeveer 25 meisjes uitgezocht voor dwangarbeid, onder wie ik. Er speelden zich hartverscheurende tafereelen af in die houten barak. Maar ik wist dat ik dit moest doorstaan, omdat thuis mijn kleine zusje op ons zat te wachten.

Dat was de laatste avond dat ik bij mama was. Bij alles wat me heilig is, ik heb nog zo veel haat tegen die beulen, al weet ik diep in mijn hart dat het niet goed is. Het vreet me op, maar het zit zo diep. Lieve lieve God, help me alsjeblieft.

We sliepen op stapelbedden, drie, vier boven elkaar. Met vuile dekens, waar korsten van vuiligheid op zaten. Op harde planken. Soms met tien tot veertien meisjes en vrouwen op elk schot. Als beesten, ja, als beesten lagen we daar.

De volgende dag werden we gewekt en naar buiten gestuurd. We werden geteld. We moesten in een vrachtwagen gaan staan. Opeens zag ik ook de jongens aan komen lopen. Lieve God, Calo was erbij. Zij moesten ook in de vrachtwagen. Dat maakte het voor mij makkelijker. Mijn broer zou op me letten.

Er mocht niet gepraat worden. Uit luidsprekers klonk muziek: Duitse kinderliedjes. Nu kwamen ook de volwassenen naar buiten. Ze 'mochten' ons uitzwaaien. Mijn lieve mama was er ook bij. Ze hield haar handen voor de mond toen ze zag dat niet alleen ik, maar ook Calo zou vertrekken. Haar ogen zochten Besso. Wij, Calo en ik, schudden ons hoofd, zodat mama wist dat hij er niet bij was. Calo keek naar de barak, waar Besso nog moest zijn.

In haar wanhoop om ons nog iets van zichzelf te geven, je weet wel hoe dat bij ons Sinti gaat, deed ze haar sokken uit, rende naar ons toe en gaf ons ieder een sok. Een nazi die het zag sloeg mijn mama met zijn geweer in de rug. Ze viel. O lieve God, waarom? Waarom? Toen trapte hij haar tegen haar hoofd. Op dat moment startte de vrachtwagen en begon te rijden. Alle kinderen gilden en schreeuwden. Er klommen zelfs kinderen uit de bak en lieten zich op de grond vallen. Die werden doodgeschoten. Zomaar doodgeschoten. En wij zagen mama daar bewegingloos in het zand liggen. Ik heb lang gehoopt dat ze toen dood was gebleven, want dan zou haar veel pijn, leed en verdriet zijn bespaard. Wij stonden ieder met een sok van mama in onze handen. Dat was wat ons overbleef van onze moeder.

We kwamen aan in een dorp – ik weet niet meer hoe het heet. Calo en ik en nog drie andere kinderen werden bij een familie achtergelaten. De man heette Kolev en de vrouw Warna. Ze hadden zelf geen kinderen.

We moesten gekapte bomen bewerken om er treinbielzen van te

maken. En stutbalken, om in de mijnen de boel te stutten. Het was heel zwaar werk voor ons kinderen. We werkten twaalf tot veertien uur op een dag, of het nou koud was of bloedheet.

Ze behandelden ons als beesten, nee, dat doe je niet eens met beesten. 's Morgens werden we uit bed geslagen of aan onze haren uit bed getrokken. Dan moesten we stil op de plaats staan. Als ze goed geluimd waren, konden we na een uur met werken beginnen, maar als ze een slechte bui hadden, moesten we uren stil blijven staan. We mochten alleen recht vooruit kijken en niets zeggen.

Er waren ook dagen dat we straf kregen. Dan werden we met zwepen en riemen bewerkt. Zomaar. Ik was zo bang van Warna dat ik al in mijn broek plaste van angst als ze mijn kant uit keek. O lieve God, ze was de gloeiende duivel. 'Wie lust vandaag zijn bloed op zijn brood?' was haar favoriete bedreiging. Wie ze uitzocht, kon er zeker van zijn door haar op een onmenselijke wijze te worden geslagen. Mij heeft ze zeven tanden uit mijn mond geslagen.

Calo kon het niet langer verdragen en is samen met twee andere jongens gevlucht. Ik durfde niet mee te vluchten, omdat Warna altijd zei: 'Als je het lef hebt om te vluchten, breek ik al je botten en gooi ik petroleum over je heen en steek ik je in brand.' Ik durfde niet eens aan vluchten te denken, laat staan het te doen.

Nadat we in de winter van 1944-1945 bevrijd waren, werd ik door soldaten meegenomen naar hun kamp. In een tent kregen we eten en drinken. Warm voedsel, vlees en aardappels. En chocolade. Dat kenden wij niet, maar het was lekker.

In het begin was ik nog heel schuw. Als ik geen bevel kreeg, deed ik niets. Niet eten, niet drinken, niet slapen. Ineengedoken zat ik in een hoekje, altijd met mijn rug tegen de wand of tegen de muur, nog steeds bang om onverwachts geslagen te worden.

Ik kwam in Nederland aan onder begeleiding van iemand van het Rode Kruis. Zij gingen op zoek naar mijn familie. Drie dagen later kwam mijn tante me halen. Toen ze me voor het eerst zag, geloofde ze niet dat ik de dochter van haar zus was. Ik was uitgeteerd, meer bot dan vlees, en had zweren en ontstekingen over mijn hele lichaam. Ze nam me mee naar huis. Mijn neefjes en nichtjes moesten stil zijn, omdat ik nog altijd ontzettend bang was voor alles en iedereen.

Mijn tante vertelde dat later misschien nog meer mensen van onze

familie zouden terugkeren en dat wij dan zouden vertrekken naar een veilig oord. Lieve God, waarom moesten wij dit allemaal meemaken? Ik weet het nog steeds niet.

Pas drie dagen later vertelde mijn tante me dat ze mijn kleine zusje Kriepela ook bij zich in huis had genomen. Ze vroeg of ik haar wilde zien. Ik durfde geen antwoord te geven. Ik durfde nog steeds niet te praten, want bij Kolev en Warna mochten we nooit praten. Ik keek mijn tante alleen maar aan en de tranen liepen me over de wangen.

Mijn tante nam me heel voorzichtig in haar armen en zong een liedje. Het liedje dat mama altijd zong als wij ziek waren. Toen voelde ik dat ik weer bij de mensen was. Mensen die warmte hadden en liefde konden geven. Ik begon te schreeuwen, te gillen. Alles wat ik al die maanden had doorgemaakt, kwam eruit. Ik begon te praten en ik kon niet meer stoppen. We hebben de hele avond in de woonwagen op de vloer voor de brandende kachel gezeten. En tante liet me praten. Ik heb er alles uit gegooid. Daarna heb ik er nooit meer over gesproken. Tot jij het mij vroeg, 55 jaar na toen.

Van ons gezin zijn alleen mijn kleine zusje Kriepela en ik overgebleven. Later hoorde ik dat mama zich, samen met mijn broertje Besso, in Auschwitz tegen de stroomdraad heeft geworpen. Mijn broer Calo is niet ver gekomen. Hij werd gesnapt en is in het vernietigingskamp Birkenau vergast. Mijn vader is omgekomen in het werkkamp Sachsenhausen.

Dit verhaal is door Lalla Weiss opgetekend uit de mond van een tante.